Søren Vadstrup

Analyse og værdisætning af BEBYGGELSER og BYRUM

Marts 2019

Gråbrødre Torv i København har været markedsplads, parkeringsplads og er nu rekreativ plads i byen.

Ved projekter, hvor man skal tilføje nye bygninger eller andre elementer til eksisterende bebyggelser, skal man sikre sig, at det nye harmonerer med det gamle, eller at det ligefrem udvider harmonien, så denne bliver bedre og smukkere end før. Dette kræver at man har sat sig ind i og forstået de eksisterende forhold, på deres egne præmisser, lige som om det var en bygning, man skulle ændre eller bygge til.

Et godt redskab til dette er en historisk, teknisk og arkitektonisk værdisætning, bl.a. fordi disse tre elementer repræsenterer en helhed, der dækker de fleste aspekter ved det fysiske miljø, som bygninger og bebyggelser udgør. Andre aspekter kunne være de sociale, funktionelle, økonomiske eller miljømæssige m.v. Men denne fremstilling koncentrerer sig om de tre, der anses for grundlæggende – men som i øvrigt ofte er dem, der glemmes i planlægningen.

Det er vigtigt at der arbejdes efter en velbeskrevet og systematiseret metode, så vilkårligheder eller svagt vidensbaserede beslutninger kan undgås.

Bebyggelser og byrum

Hvis man skal arbejde med en eksisterende bygning, og derfor skal undersøge og værdisætte denne, kan man benytte stort set den samme metode – en historisk, teknisk og arkitektonisk værdisætning af bygninger og deres omgivelser – til alle bygninger. Det samme er imidlertid ikke tilfældet for undersøgelser og værdisætninger af eksisterende bebyggelser og byrum. Disse er nemlig for det første meget forskellige i deres udgangspunkt og historie, for det andet er der også store byggetekniske forskelle og for det tredje er der stor forskel på, hvad der rent arkitektonisk karakteriserer en landsby, et villakvarter eller en by. Som et særligt element kræver analyser af pladser og pladsdannende byrum igen sine egne analysemetoder.

Det følgende kompendium er derfor delt op i tre dele, der behandles hver for sig og præsenterer varierede metoder og systemer:

1: Analyse og værdisætning af byer og byområder side 12
2: Analyse og værdisætning af pladser side 21
3: Analyse og værdisætning af gadeforløb og bymæssige rumdannelser side 28

Selve registreringen og analysen af et byrum handler om at kunne karakterisere og værdisætte en plads eller et byrum på den måde, at man registrerer den egenart, de kvaliteter og styrker, pladsen har, plus de tilsvarende svagheder, man oplever på stedet.

1: Analyse og værdisætning af BYER og BYOMRÅDER

Ved byområder forstås, som navnet siger, bebyggede områder i en 'defineret' by, købstad eller hovedstaden. I denne henseende er en landsby ikke en by, mens en nyere stationsby kan defineres som en by. Herunder hører også forstæder, parcelhuskvarterer i forstæderne, stok- og rækkehusbebyggelser i byerne eller forstæderne, industrianlæg i byerne eller forstæderne eller havneområder i byerne.

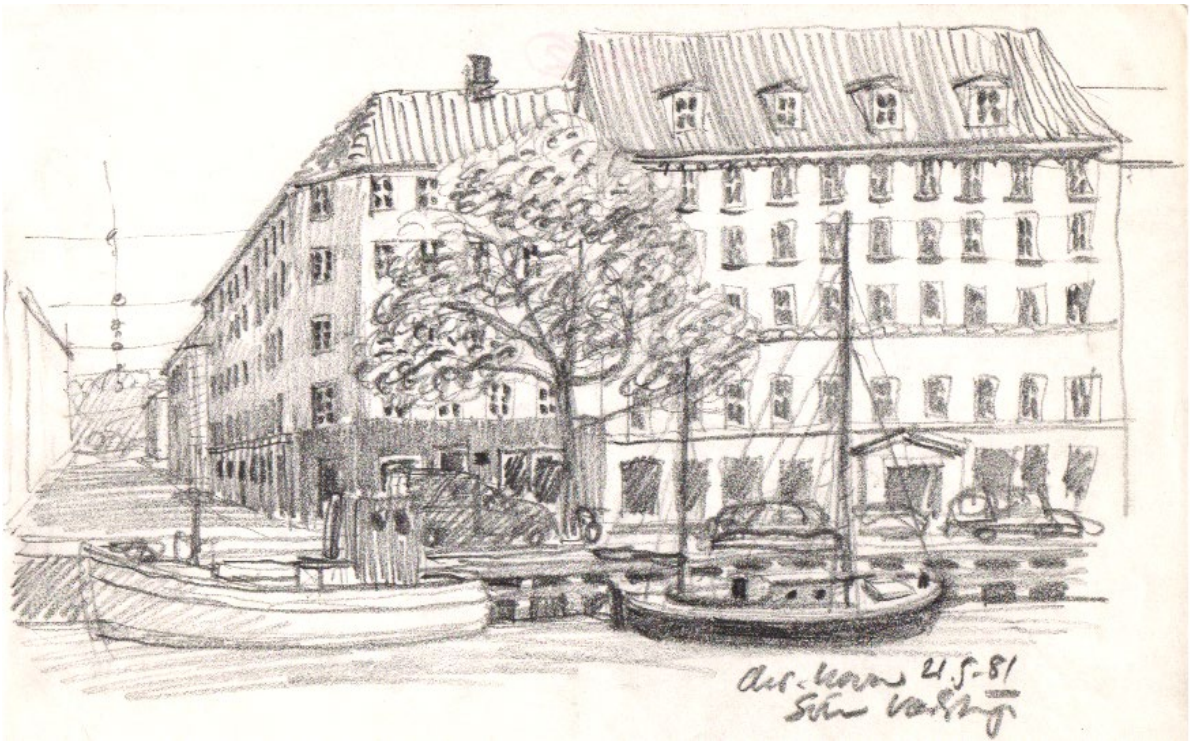

Havnen og søvejene som grundlag for byens eksistens opleves meget tydeligt i mange byer og byområder, her Christianshavn, hvor det nu er lystbåde, men dog stadig træskibe, der befolker kajerne.

Den her beskrevne registrering og værdisætning vedrører kun selve byen som fænomen, d.v.s. dens samlede historie, struktur og udvikling, ikke de enkelte huse. Disse kan sideløbende eller efterfølgende registreres og værdisættes individuelt. De i byområdet forekommende typiske bygningstyper vil dog indgå i registreringen og værdisætningen.

Formålet er, ud fra et metodisk opbygget system, at registrere, analysere og værdisætte de specielle træk og elementer, der karakteriserer et udvalgt byområde, og som gør det til noget særligt. Dette kan bruges til at indpasse eventuelt nybyggeri, så man sikrer sig at dette falder ind i områdets 'tone'. Analysen kan også bruges til generelt at øge vores viden om det pågældende byområdes historie, tekniske forhold og arkitektoniske kvaliteter.

De redskaber, man benytter sig af er arkivundersøgelser samt registreringer på stedet, hvor man benytter fotografering, rumlige skitser med analyser, frihåndstegning og akvarel, indtegning af iagttagelser og oplysninger på kort, opmålinger samt oplevelsesprægede registreringer og iagttagelser – helheder, detaljer og ekspressive skitser. Først og fremmest gælder det om at bruge så meget tid som muligt i området, for at lære det at kende, samt herunder fokusere på de i dette kompendium opstillede emner, metoder og systematikker.

Metoden er, som det vil fremgå, at man undersøger de historiske/kulturhistoriske, de tekniske, bl.a. byggeskikken, og de arkitektoniske forhold for byområdet, hver for sig eller samtidigt, det betyder ikke så meget. Men at man, når alle oplysninger er 'samlet', analyserer og værdisætter dem *samlet* på én gang, men i nævnte rækkefølge. Derved 'overskygger' en eventuel ringe teknisk tilstand eller en relativt 'kedelig' arkitektur ikke en rasende interessant kulturhistorie, med det behandles som et samlet hele, hvor alle tre elementer indgår. Alene indsamlingen af oplysninger repræsenterer en fase, hvor man finder frem til mange nye oplysninger, der ikke kan undgå at påvirke ret endelige resultat.

Historisk analyse

De danske købstæder, der i dag for det meste benævnes byer, har en lang og spændende historie, der dog også på en række områder er nogenlunde ens. Det sidste skyldes at der siden middelalderen har eksisteret et relativt klart lovgrundlag for købstæderne – stæder/byer, hvorfra man kunne drive handel, der bl.a. har bestemt, hvilke byområder, der kunne få 'købstadsprivilegier' af Kongen, hvad købstæderne måtte lave, hvordan de skulle organiseres, hvad borgerne måtte lave og andre, også rent byplanmæssige og fysiske forhold, bl.a. regler om byporte, torvepladsen, hovedgaden, havne, håndværksvirksomhederne og fængselsforhold.

Derfor repræsenterer byernes gadenet og matrikelforhold noget af det ældste i byens historie, bortset fra selve havnen, der i kraft af langt de fleste danske købstæder er havnebyer, er det egentlige udgangspunkt for byens placering og opståen. Dette til trods for at de huse, der i dag 'befolker' dette ældgamle gadenet, er langt nyere end dette.

Den historiske analyse vil derfor som det første se på byens udgangspunkt, havnen og dennes sejladsmæssige baggrund og placering. Dernæst byens topografi, d.v.s. byens terrænforhold, højder, lavninger, skrå flader osv., der udgør forudsætningen for gadenettets placering og byggegrundenes matrikulering, herunder placeringen af byens tre vigtigste elementer: Havnepladsen til oplag af varer, byporten, eller byportene, med adgang fra/til forbindelsesvejene til de nærliggende byer og landsbyer og endelig markedspladsen, hvor al handel skulle foregå frem til 1837.

Ved de få ikke sejlbare middelalderlige danske købstæder (Ringsted, Sorø, Slagelse, Holstebro, Hjørring m.fl.) vil krydsene for de store alfarveje udgøre grundlaget for byens opståen.

Med udgangspunkt i det ældste gadeforløb og matrikelskel, kan man tegne og beskrive byens historiske og kulturhistoriske udvikling, ofte karakteriseret ved et oprindeligt 'bycentrum' som den ældste del, og med nyere kvarterer rundt om dette.

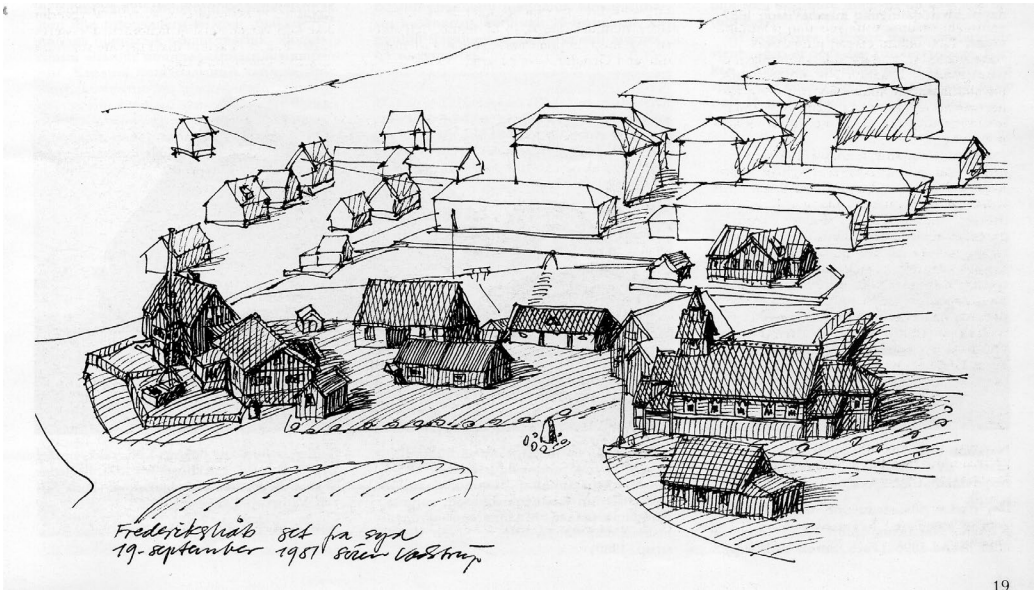

I den grønlandske by Pamiut, tidligere Frederikshaab, i Grønland ligger de ældste bygninger samlet i en slags historisk bykerne, med de nyere huse og kvarterer rundt om, hvilket kan illustreres således. Se også kort side 15

I den historiske analyse indgår også de forskellige markante bygninger af historisk betydning, der findes eller har fandtes i byområdet, kirke, rådhus, skole, industri og håndværk, pladser, parker og kirkegårde. Havnens udvikling har i sagens natur af særlig historisk betydning, da havnen som nævnt ofte er byens 'livsnerve' og da havnen udvikler sig 100% på erhvervsudviklingens, herunder skibsfartens og fragtforholdenes, præmisser, tit i langt hurtigere tempo end resten af byen.

Havnens, om end ikke afløser, så pendant, jernbanen, repræsenterer også en vigtig kulturhistorisk udvikling og det samme gør andre af industrialismens goder til byerne: Gasværk, vandtårn, elektricitetsværk, der ofte falder sammen med den markante arkitekturstil, Historicismen. Mens sportshal, svømmehal, fodboldstadion og biograf hovedsagelig vil være i den efterfølgende arkitekturstil, funktionalisme.

Den historiske analyse skal også beskæftige sig med bygningshistoriske forhold, på et overordnet plan. F.eks. særlige bebyggelser med karakteristiske konstruktioner, bindingsværk, etagehuse, funktionalistiske etagehuse osv.

I den historiske analyse vil man, også for at denne ikke skal blive for omfattende, prøve at beskrive de særlige historiske forhold, der adskiller den undersøgte by eller bydel fra andre tilsvarende. Det er her ekstra vigtigt at man ikke konsekvent betragter det ældste som finere eller mere betydningsfuldt end det yngre. En nyere kulturhistorie, f.eks. opstået omkring en særlig udvikling i 1930-erne eller 1950-erne, kan være lige så vigtig eller vigtigere for byområdet og dets identitet, end ældre historiske lag.

Når det er sagt, bør man ***altid*** bestræbe sig på at undgå at skade, nedrive eller over-ombygge de ældste dele og områder i en bygning eller et byområde, men forsøge at finde løsninger, der bevarer det ældste og samtidigt muliggør nye tilføjelser. Men hertil hører som sagt også den nyere kulturhistorie.

Teknisk analyse

Den tekniske analyse af et byområde vil først og fremmest beskæftige sig med de trafikale og samfærdselsmæssige forhold. Disse er meget afgørende for byområdets sociale liv og 'nerve' samt bolig- og livskvalitet. Er der trygt at færdes i byområdet, i forhold til larm, farer og forurening.

Byområdets byplan har, udover en historisk baggrund, også nogle tekniske og funktionelle forudsætninger, f.eks. placering af boligområder i forhold til bycenterets forretninger, skoler i forhold til boliger, placering af særligt attraktive grunde og bygninger, f.eks. med hav- eller søudsigt, eller det modsatte, gennembrud eller anlæggelse af store gader med meget trafik.

Trafikintensitet, larm og forurening registreres på et eller flere kort.

Et byområde vil også være præget af en række typiske bygningstyper, der både er med til at give byområdet karakter, social identitet og kulturel kvalitet. Bygningerne repræsenterer stedets udvikling i tid, stil, smag, byggetekniske forhold og økonomiske udvikling. Den tekniske analyse skal finde frem til disse og beskrive deres særlige forhold og karakter.

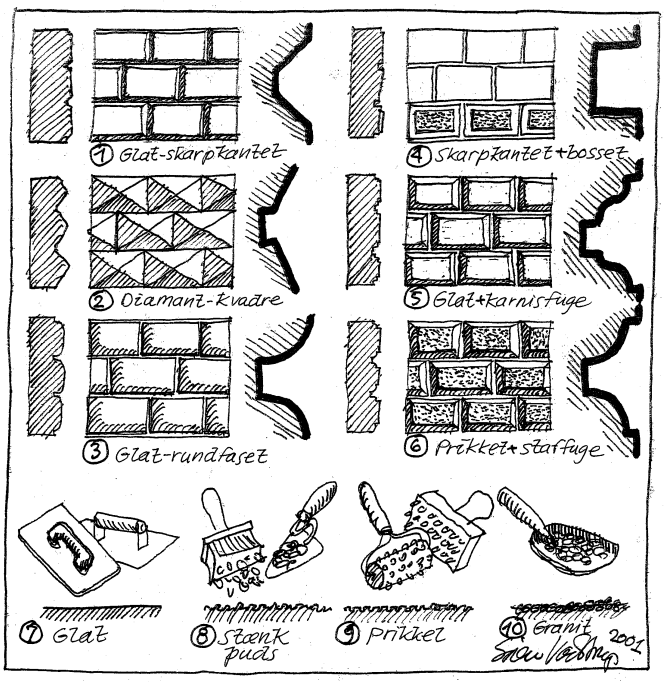

Forskellige former for kvaderpuds på historicistiske facader i bl.a. København – samt lidt om de profileringer og teknikker der optræder.

De typiske bygningstyper analyseres i forhold til deres særlige, men her på stedet relativt ens, karaktertræk, deres materialer og konstruktioner og deres tekniske og bevaringsmæssige tilstand. Er områdets bygninger generelt meget nedslidte, påpeges dette og registreres måske på et oversigtskort.

Arkitektonisk analyse

Den arkitektoniske analyse beskæftiger sig, ligesom den historiske og den tekniske med to planer i byområdets fysiske fremtræden: Den overordnede plan, gaderne og pladserne – og de enkelte bygninger og specielt disses facader.

Byområdets overordnede byplan
Man kan her betragte byen som en bygning med rum, der har gulve (gadeplanet), vægge (husfacaderne) og loft (ledningsnet). Disse tre elementer, naturligvis mest de to første, kan karakteriseres ved at beskrive materialer, bredder, højder – generelt med omtale af markante undtagelser.

Den arkitektoniske analyse af byplanen foretages i første omgang 'på godt og ondt', d.v.s. både med de gode elementer, der bidrager til et harmonisk udtryk, og de mindre gode elementer, der skaber mere disharmoni.

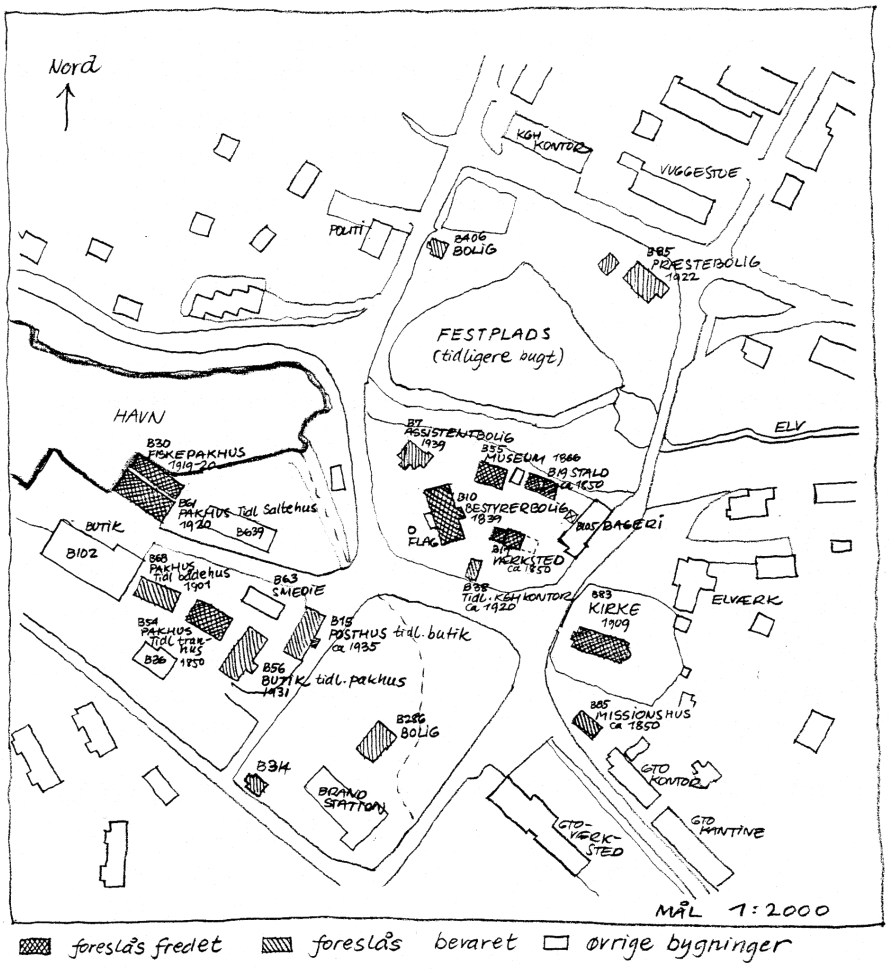

PAMIUT, tidl. Frederikshaab, i Grønland. Registrering af fredede, bevaringsværdige bygninger og øvrige bygninger.

Byområdets bygninger og facader
Overordnet er en by og et byområde en helt praktisk affære: Man ønsker at proppe så mange beboere som muligt ind på det areal, som byen eller byområdet udgør – samtidigt med at de hertil nødvendige servicefaciliteter også skal være der: Markedsplads, butikker, arbejdspladser, rådhus, kirke, skole m.v. – og i dag parkeringspladser til bilerne. Men denne rent praktiske ting får i en 'klassisk' by en form, der adskiller sig fra landsbyen, og senere også fra villakvartererne, fra forstæderne og fra industri- eller herregårdsanlæg, der reelt har samme overordnede formål.

Bybygning
De 'spilleregler', der kan opstilles for udformningen af bygningerne i de 'gamle' byområder i Danmark, d.v.s. bydannelser fra før ca. 1950, og som man kan kalde klassisk 'bybygning' er karakteriseret ved tre overordnede forhold:

Gadehuse - Husene ligger helt ud til *gaden*, kun med et fortov, i nogle tilfælde intet, mellem selve gaden og husets facade. Undtagelsesvis kan husene have en smal forhave med et stakit foran, men aldrig i den tætte del af en by, i hovedgaderne, der udgår fra torvet, byporten eller havnen. I en del byområder kan der forekomme 'baggader', hvor husene har haver og lignende ud til disse.

Tæthed – Husene anbringes helt tæt på hinanden, oftest gavl mod gavl, men ellers med så lidt afstand som muligt. Det former en tæt *husrække*, der kan være høj eller lav, helt tæt eller lidt spredt, men altid med en sammenhængende karakter.

Helhed - Det er tydeligt at man konsekvent bygger nye huse, også som led i den løbende fornyelse af husrækken, når nyere bygninger erstatter de gamle, på samme grund, så de underordner og tilpasser sig den bygningsmæssige og arkitektoniske *helhed*, der hersker på stedet. Det drejer sig om højderne, man bygger ikke lige pludselig et hus, der er mange etager højere end de øvrige, men i nogle tilfælde kan hushøjden godt springe 1-2 etager. Det drejer sig om materialeanvendelsen. Man bygger ikke lige pludselig et træhus i en husrække af murede huse. Og det drejer sig om facadeudtrykket.

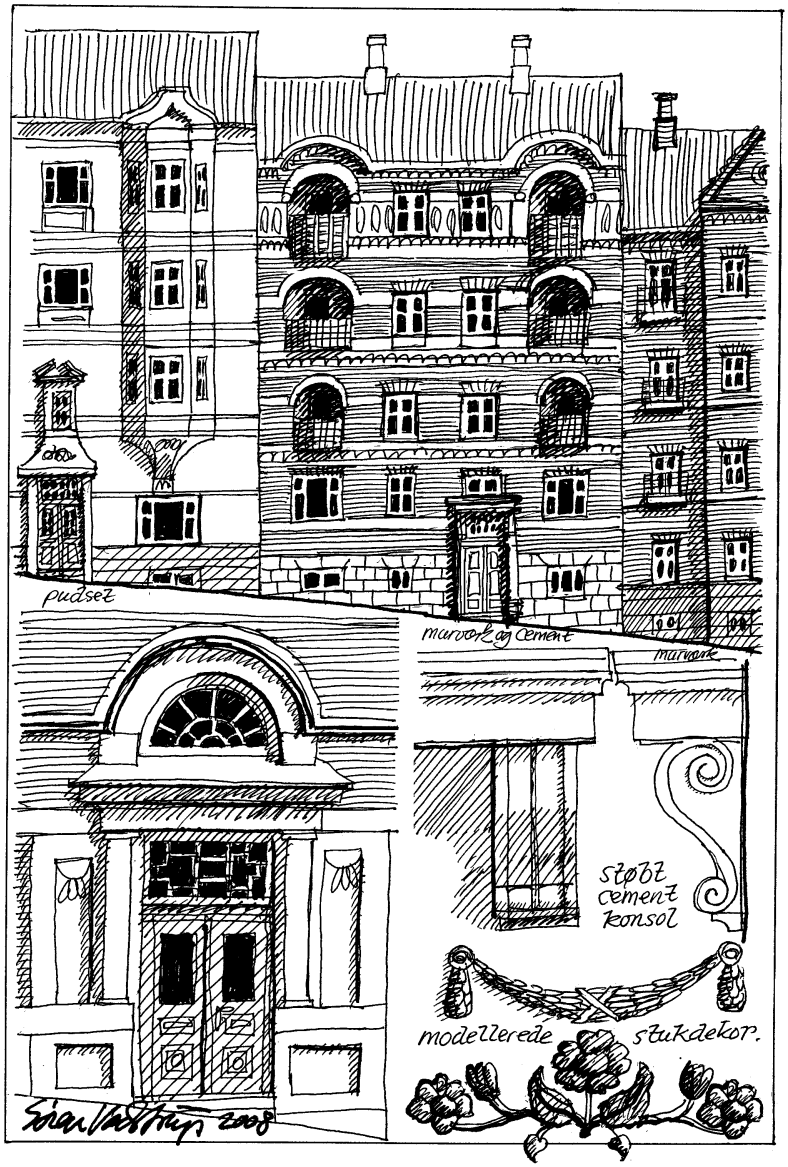

Et forsøg på at karakterisere bebyggelsen i en del af Randers by, der bl.a. er typisk ved at have relativt stejle gadeforløb. Bebyggelsen består af gadehuse, der er bygget helt tæt sammen og som repræsenterer en bevidst udført helhed.

Byhusenes facader

Når byhusene er anbragt efter dette mønster stopper trangen til at forme en helhed i forhold til oplevelsen af selve gaderummet ikke. Her indgår udformningen af husenes facader som et vigtigt element, der kan differentieres i 10 elementer:

1: Få byggematerialer – Selve facaden kan være i blank murværk (med synlige mursten) af røde eller gule mursten, eller de kan være pudsede. Meget ofte varieret i forhold til disse tre byggematerialer på samme facade. Vinduerne er konsekvent af træ, to- eller tre rammede, ofte med mindre overrammer. Meget sjældent lidt bindingsværk. Slut færdig.

2: Stoflighed – overfladernes stoflighed bibringer facaderne bevidst betydningsfulde egenskaber: De kan være helt glatte, f.eks. via de glatte 'verblendersten' med ganske tynde fuger, eller via en glittet puds, eller de kan være meget ru, samt alt herimellem, ofte igen med variationer indenfor den enkelte facade.

3: Farver - De fleste byhusfacader er rent faktisk ikke farvede eller malede fra starten, bortset naturligvis fra vinduernes og portenes trædele samt selve gesimsen. Denne skulle konsekvent være hvid, undtagelsesvis sandstensfarvet, især, hvis den var af sandsten. Selve facaderne stod for det meste i materialernes egen farve, d.v.s. murstenenes farver, pudsens farve, bestemt af sandets farve, eller gipsdekorationernes hvide farve – undtagelsesvis malet i kraftige farver. Først senere, typisk hvis huset blev forhøjet med en etage, malede eller kalkede man facaden i en hvid, gul, rød eller grå farve af varierende mættethed/lyshed for at gøre facaden og huset ensartet. Populært var bl.a. at kalke underfacaden og soklen i en mørk stengrå farve og overfacaden i en lys gul eller lys grå farve.

Efterhånden bredte skikken at farvesætte facaderne sig, og malings-produkterne blev udviklet til forskellige limfarver, temperafarver til rene linoliefarver, frem til vor tids plastikmaling, der kom frem i 1970-erne.

Malingsprodukterne bidrager til facadens stoflige virkning og farvesætningen til det arkitektoniske udtryk, selv om begge elementer jævnligt skifter karakter. Man kan ofte få et glimt af den tidligere farvesætning, hvis de eksisterende farvelag nogle steder hænger i laser.

Frem til ca. 1970 var farvesætningen af byfacader præget af en relativt lille farveskala, afgrænset til den klassiske jordfarveskala, idet de blå farver dels var for kostbare til de store facadeflader, dels ikke kunne anvendes i den meget basiske læskede kalk. Men som nævnt var okkergul, rødokker, sodsort, der blev lys eller mørk grå i læsket kalk, brun eller grøn. Vinduerne var frem til ca. 1850 for det meste ikke hvide men mørkegrønne, brune, røde, gule eller grå. Yderdøre og porte var enten hollandsk grøn (en blanding af gul okker og pariserblå, der giver en dyb flaskegrøn farve), gul okker eller brun. Porten og yderdøren skulle stå i en så blank maling som muligt, både praktisk i forhold til slid og fedtfingre, og af prestigemæssige grunde.

4: Relief - Man arbejder meget med at give facaden og dermed gaden relief, når man kikker ned langs denne. Det gøres via den kraftige gesims og de tilhørende vandrette og lodrette bånd. Endvidere udformes underfacaden ofte med et kraftigt relief i form af kvaderpuds, kvaderhjørner, refendfugning eller ligefrem granit-beklædning. Med til relieffet hører også de lodrette nedløbsrør, fremtrukne, udvendige trapper samt eventuelle karnapper, altaner, balkoner eller tilbagetrukne altanhuller. Reliefvirkningen kaster kraftige slagskygger ned over facaderne og den medfører mørkpatinering af de ikke-regnskyllede områder - hvilket gør facaden levende, konstant skiftende i udtryk alt efter solen og vejret samt markant og karakterfuld.

Reliefvirkningen på en ældre facade behøver ikke bero på kraftige udkragninger – men kan naturligvis også godt dette. Minervakirken i Rom får via bittesmå fremspring i den ellers meget glatte facade, kun 2-3 cm, en markant arkitektonisk reliefvirkning – der så yderligere understreger portalernes og vinduernes endnu kraftigere relief.

5: Rytme - Facaderne har en tydelig rytme, der især bestemmes af vinduestakten, men diverse andre lodrette eller reliefgivende elementer som trapper, porte, gavlkviste eller fremhævede fag, medvirker til at understrege den faste rytme.

6: Accentuering – Facaderne arbejder bevidst med at accentuere, fremhæve og understrege dele af facaden, f.eks. underfacaden, der gøres 'tung' visuelt via reliefvirkningen, farven eller referencen til tynge granitsten, eller facadens midterfag, eller endefag, der fremhæves via et lille frem- eller tilbagespring, en fronton eller en attika.

7: Symmetri – de fleste byfacader forsøger at udvise streng symmetri, i vinduestakten, i placeringen af gadedøren eller gadeporten, samt diverse andre facadeelementer, men den praktiske indretning af husene med trappen og gadedøren mest funktionelt anbragt i den ene side af bygningen, eller en køreport, hvis denne er nødvendig til at få adgang til gårdrummet, umuliggør ofte symmetrien, der så forsøges gennemført så meget som muligt på andre felter.

8: Hierarki og prestige – Frem til ca. 1930-erne er byhusene, og dermed også deres facader, opbygget med et tydeligt hierarkisk udtryk. Der er etager, rum og placeringer, der er finere end andre. Dette markeres bl.a. gennem vinduesstørrelserne, gennem fremhævelsen af visse af vinduerne med indfatninger, vinduesspejl eller fordakninger m.m., eller gennem altaner, udsigtskarnapper eller lignende.

Hertil kommer deciderede prestigefremmende elementer på facaderne. F.eks. gennem rige og ligefrem svulstige facadedekorationer, underfacadens håndværksmæssige udførelse, karnapper og altaner eller, hvis der er tale om et hjørnehus, et tårn eller spir på hushjørnet.

Yderdørene udgør et meget væsentligt og bevidst prestigefremmende element i byfacaderne. Dette gælder både dørens udformning med fyldinger, glas (ofte det kostbare spejlglas), messinggreb osv. samt materialer og overflader/malerarbejde. Hertil kommer særligt udformede dørindfatninger, harmonisk tilpasset husets øvrige facade.

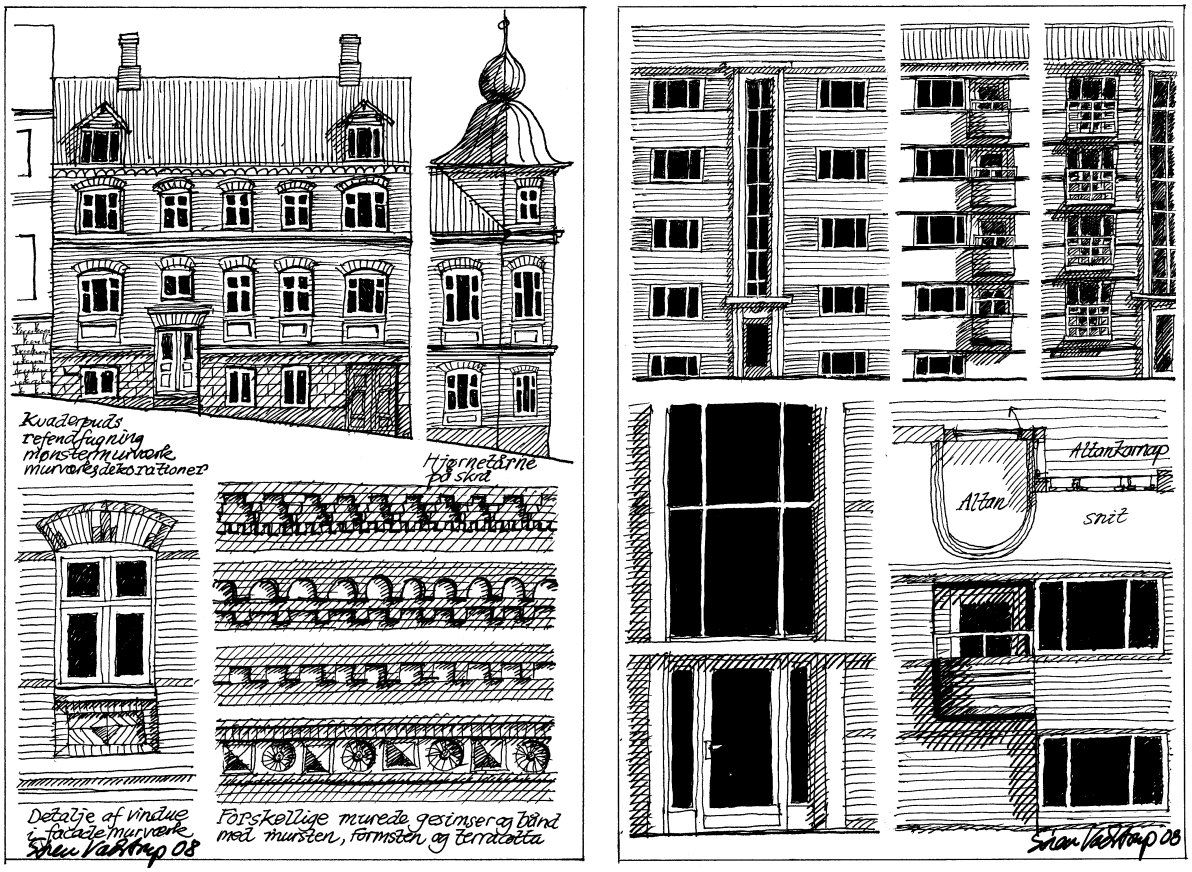

Typetegninger, der skal karakterisere to bebyggelser i Randers – historicistiske etagehuse fra 1870-erne, der er præget af rødt murværk og mønstermurværk samt tårne og spir, og funktionalistiske etagehuse fra 1930-erne, præget af murværk i røde og gule sten og kraftige reliefvirkninger fra balkoner og trappeopgangenes høje vinduer.

I 1930-ernes mere demokratiske syn, forsvinder de klassiske prestige-element i facadeudtrykkene. Dog kommer der andre til som f.eks. altankarnapper, vinduer med store glasarealer og blanke malinger på husets trædele – men nu for alle.

9: Facadedekorationer - Helt beskedne eller righoldige facadedekorationer indgår nærmest uden undtagelse som et vigtigt element i alle disse foregående virkemidler, igen frem til ca. 1930. Dekorationerne kan være af natursten, puds eller gips. I historicismens 80-90 år (1850 – 1930) udvides dette med terracotta, støbejern, smedejern, zink og en række sofistikerede, dekorative pudsteknikker til, plus som det helt store og populære element, støbte facadedekorationer i portlandcement.

Især de sidste har været meget udskældte, også i samtiden, hvor de blev døbt kransekagepynt, stilforvirring, lånte fjer, men som ovenfor nævnt er de dels et væsentligt og meget karaktergivende arkitektonisk element, dels repræsenterer de støbte facadedekorationer en vigtig kulturhistorisk fortælling om sin tid og dermed byens tone.

10: Forretnings-vinduer, skilte, markiser, lysreklamer - Som det sidste, og rent historisk først opstået efter accisens, d.v.s. monopolet på markedshandelens, ophævelse i 1837, kommer indretningen af butikker og forretninger i byhusenes stueetager. Hvad dette igen medfører af deciderede forretningsvinduer, i mange tilfælde banket ind i eksisterende facader, der ikke er født med disse, skilte, skiltebånd, markiser, meget synligt og dominerende underfacader med masser af glas, og ikke mindst konstant skiftende mode i forretningsfronter, med konstante ombygninger, nærmest hvert 10. år.

Husenes og pladsernes materialer

Før 1960 var vores huse og byer bygget af et relativt lille register af byggematerialer – primært mursten og puds, teglsten og skifer, vinduer, døre og porte af træ med mundblæste rudeglas – og ikke mindst maling og overfladebehandling med læsket kalk (facaderne) og linoliemaling (vinduer, døre og porte) i er lige så begrænset, smuk og harmonisk farveskala plus materialernes naturlige farver. På gader og pladser brosten, kantsten, asfalt og betonfliser.

Dette gav en ret enestående helhed og harmoni, materialemæssigt, farvemæssigt og udtryksmæssigt over det enkelte hus, de rusrækker, de dannede, samt de herved skabte byrum.

Stortorget i Gamla Stan i Stockholm.
Siden 1960-erne har plastikmaling på husfacaderne ikke været tilladt i Gamla Stan. I stedet skal husene kalkes med læsket kalk – dels af tekniske grunde, fordi dette er sundest for husene, med også af arkitektoniske grunde, fordi husene og byrummene står langt smukkere og historisk autentisk med de matte, lysende overflader – selv i regnvejr.

Ved valg af materialer til vedligeholdelse, reparation, restaurering og transformation af ældre bygninger, har mange arkitekter, håndværkere og husejere den holdning, at man sagtens kan bruge de samme materialer og håndværksmetoder, som man bygger nye huse med i dag, bl.a. plastikmaling, cementpuds, termoruder og giftimprægneret papiræ. Men én ting er, at huset, i kombinationen mellem de originale dele og de nyistandsatte overflader, fremtræder rodet, uægte og disharmonisk, ligesom et stykke klassisk orkestermusik må lyde, hvis nogle af instrumenterne er indkøbt i en legetøjsforretning. Noget andet er at der usvigeligt og efter kort tid opstår fugtskader i husets materialer, overflader og konstruktioner, så træet rådner, maling og puds skaller af og termoruderne punkterer – så grimheden og disharmonien forværres.

Det er vigtigt for både bygningerne og byrummene, at arkitektur, overflader og stoflighed, spiller smukt og harmonisk sammen indbyrdes og også sammen med husets alder, stil og historie. Materialerne skal have historisk ægthed, teknisk kvalitet og bidrage til den arkitektoniske helhed.

Det kan og har de såkaldte traditionelle eller 'klassiske' byggematerialer, bygningskonstruktioner og håndværksmetoder, der stort set svarer til dem, huset er opført med: Kernetræ, linoliemaling, læsket kalk, kalkmørtel, brædder, rørvæv og puds, trukket glas mm. De fås endnu og håndværkerne, der kan bruge dem rigtigt, findes også.

Det er dokumenteret gennem videnskabelige undersøgelser, forsøg og langvarige erfaringer. Så fri os for plastikmaling, falske pålimede sprosser på vinduerne, falske sortglaserede tegl og falske 'gamle' messinggreb og smedejernslåger i misforstået 'renoveringsiver' på gamle bygninger.

Registrering af byområdets facade- og områdekarakterer
Ved at opholde sig mest muligt i byområdet kan man gradvist skyde sig ind på at beskrive, hvad der er særlig karakteristisk for byområdets bygninger og facader. Hertil kan benyttes frihåndstegning og akvarel, lokalfarver, analytisk tegning, fotografering og eventuelt fotomanipulering eller fotomontager.

Man kan skildre de ovennævnte 10 elementer i facadernes bymæssige og arkitektoniske virkemidler, der er brugt helt bevidst – med markante individuelle variationer i de forskellige byområder, og supplere dette med den aktuelle situation, der også giver området karakter: Farver, slid, patina, snavs og forfald, lukkede butikker og andre tegn på en positiv eller negativ udvikling i området.

Vor tid afspejler sig også i anvendelsen af arkitektonisk utilpassede, eller ligefrem falske eller uægte materialer og elementer, f.eks. vinduesudskiftninger med påklistrede sprosser og uhyggeligt spejlende termoglas, dørudskiftninger, dominerende altaner, der skygger for underboerne, utilpasset skiltning osv.

Diverse øvrige elementer, der er med til at give byområdet karakter – industri eller småindustri, baggårdene, nyere gårdsaneringer, træer og anden beplantning, pladser, pladsdannelser, parker og andre 'åndehuller' medtages også

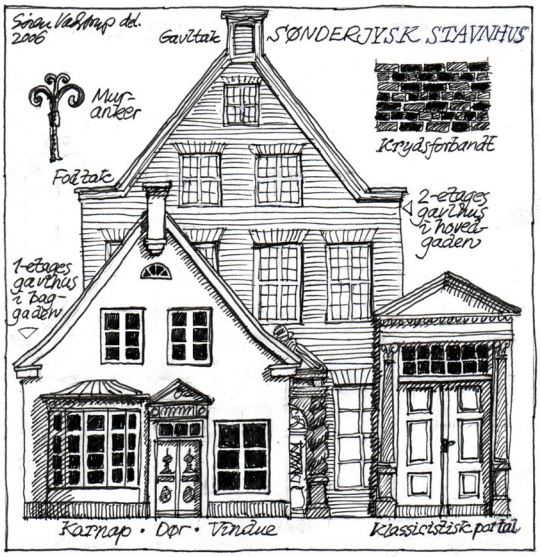

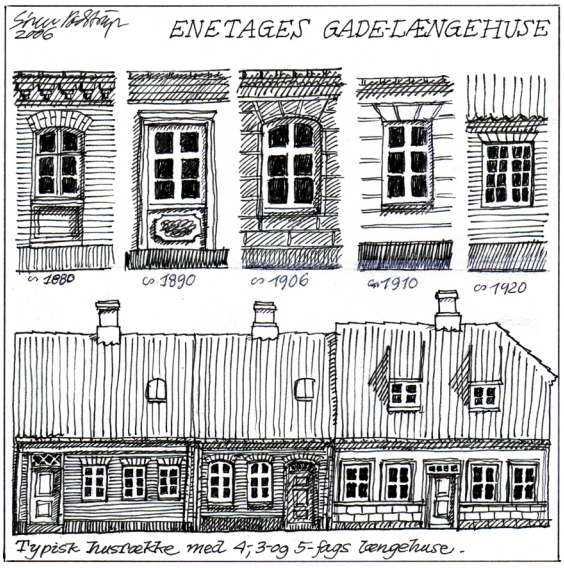

Værdisætning af villa- og parcelhuskvarterer, rækkehusbebyggelser, forstadskvarterer
Man kan på tilsvarende måde, som vist ovenfor med *byområder*, karakterisere andre byområder, der har en helt anden historie, byggeteknik og arkitektonisk fremtoning. Skemaet side 10 giver en række typiske karaktertræk for villa- og parcelhuskvarteret

Værdisætning

Under den konkluderende værdisætning formulerer og illustrerer man i sammentrukket form, en sammenfattende syntese af de ovennævnte undersøgelser. Man skal her passe på ikke udelukkende at fokusere på de arkitektoniske og æstetiske forhold. Mange typiske kulturhistoriske træk, f.eks. pæne forretningsfronter, kan i første omgang virke grimme, fremmede og uharmoniske. Men det er vigtigt at vurdere disse i en samlet kulturhistorisk, teknisk og arkitektonisk kontekst. Det der i første omgang kan se lidt kedeligt, grimt og skævt ud, kan på længere sigt vise sig at være meget spændende og interessant, og dermed give et meget væsentligt bidrag til den fremtidige helhed.

Anbefalinger

Det overordnede formål med værdisætningen er at skabe et vidensgrundlag, der kan danne udgangspunkt for en videreudvikling af den eksisterende bygningsmasse med henblik på at påvirke den negative udvikling, der på nuværende tidspunkt finder sted i landsbyerne, positivt.

Der afsluttes derfor med en kort anbefaling, evt. også skitsemæssigt illustreret, for karakteren af de indgreb i bebyggelsen, der har givet anledning til værdisætningen. Det redegøres for, hvordan denne spiller sammen med, har inddraget og respekterer de særlige lokale forhold, som den historiske, tekniske og arkitektoniske værdisætning har belyst.

2: Analyse og værdisætning af PLADSER

Forhold, der analyseres

Metoden er at man bruger noget tid i selve rummet, hvor man 'slår antennerne ud' og anvender sine arkitektonisk og analytiske evner på en systematisk måde.

Analyse af de historiske og kulturhistoriske forhold

1) Byrummets alder, historie og tidligere anvendelser
2) Byrummets ombygninger og forandringer, gennem tiden
3) Byrummets betydning for stedets og byens historie og udvikling

Analyser af de fysiske forhold:

1) Byrummets sider og gulv: Husfacader, træer , hegn og hække, Belægninger, terrænspring
2) Byrummets proportioner, højde, bredde, længde
3) Byrummets topografi - hældning, kurver,
4) Byrummets trafik, støj, lyde,
5) Byrummets komfort: Lys/skygge, blæst, siddeforhold,

Analyser af de sociale forhold

1) Byrummets liv – handel, aktiviteter,
2) Byrummets tryghed – biler, trafik, parkering
3) Byrummets muligheder for at gå, stå, opholde sig, sidde

Analyser af arkitektoniske og æstetiske forhold

1) Skala, proportioner, højder, akser, rumskabende eller -dominerende elementer
2) Positive sanseindtryk, negative sanseindtryk
3) Åbninger, udsigt/udkik, indkik
4) Æstetiske og arkitektoniske kvaliteter
5) Særlige detaljer, f.eks. i belægninger eller sider, beplantning osv.

Analyse af dominerende træk/forhold

1) Fysisk tilstand, forfaldne, slidte eller nyistandsatte elementer
2) Farver, herunder naturlige (græs, træer, vand)
3) Alder – ældre, historiske elementer eller spritnye

Man drøfter og diskuterer disse emner og stikord i hold på 2 personer, og nedfælder lidt tekst om de mest relevante forhold.

Torvet i Præstø

Illustrering

Dette kan man illustrere på forskellig vis.

1 Skitseopmåling – med kropsmål
Plan af pladsen (skridtes af)
Langsnit og tværsnit
Facadeopstalter af sider, omtrentlige højder – evt kun med vigtigste bygninger og øvrige i kontur
Detailopmåling af særligt vigtige elementer, f.eks. i mål, 1:1, 1:10 – en dør, profilet på en fontæne
Redskaber: Blyant eller pen, tegnepepapir A4 eller A3, tommestok, målebånd.
Personlige mål, skridt, favne og højde kalibreres

Piazza Navona i Rom

2 Analytisk frihåndstegning. Rumlige skitser – med analyser
Fra pladsen indefra og udefra
Fugleperspektiv
Analyser/fremhævelse af karakteriserende, forstærkende elementer og elementer, der svækker oplevelsen eller helheden
Redskaber: Blyant eller pen, tegnepepapir A4 eller A3

3 Plantegning af pladsen – med analyser af liv og sjæl
Analyser/fremhævelse af karakteriserende, forstærkende elementer og elementer, der svækker oplevelsen eller helheden
Livet på pladsen på forskellige tidspunkter i døgnet
Anvendelse af pladsen på forskellige tidspunkter
Andre ting: Anvendelsen af stueetagerne
Lyde: Gode lyde (fontæner), dårlige lyde (støj, larm)
Lugte
Redskaber: Blyant eller pen, tegnepepapir A4 eller A3, målebånd, tommestok.

4 Farver og skygger
Akvareltegninger, der fremhæver farver, lys og skygge mm.
Redskaber: Blyant eller pen, akvarelfarver, akvarelpapir A4 eller A3

5 Fotodokumentation
Redskaber: Computer, digitalkamera

Konklusion/syntese

Overordnet
1: Gode byrum – eller det gode ved det pågældende byrum
2: Forskellige faktorer, der svækker det ellers gode byrum
3: Forslag til forbedringer på 1 og 2

Strukturelle problemer
A: Liv - lukkede forretninger
B: Æstetik - parkerede biler
C: Arkitektur - husenes facader – farver, materialer og metoder, vedligeholdelse

Én af verdens mest berømte pladser, den trekantede Piazza de Spagna i Rom,er præget af den monumentale 'Spanske Trappe' i den ene langside – plus en konstant masse mennesker, der dog ikke er med på tegningen.

Byrumsanalyse i Rom

Analyse af pladsen LARGO DEI LIBRARI i Rom. Registrering af farver, lys og skygge med akvarel, samt måden pladsen 'dukker op' i de smalle gader for den forbipasserende.

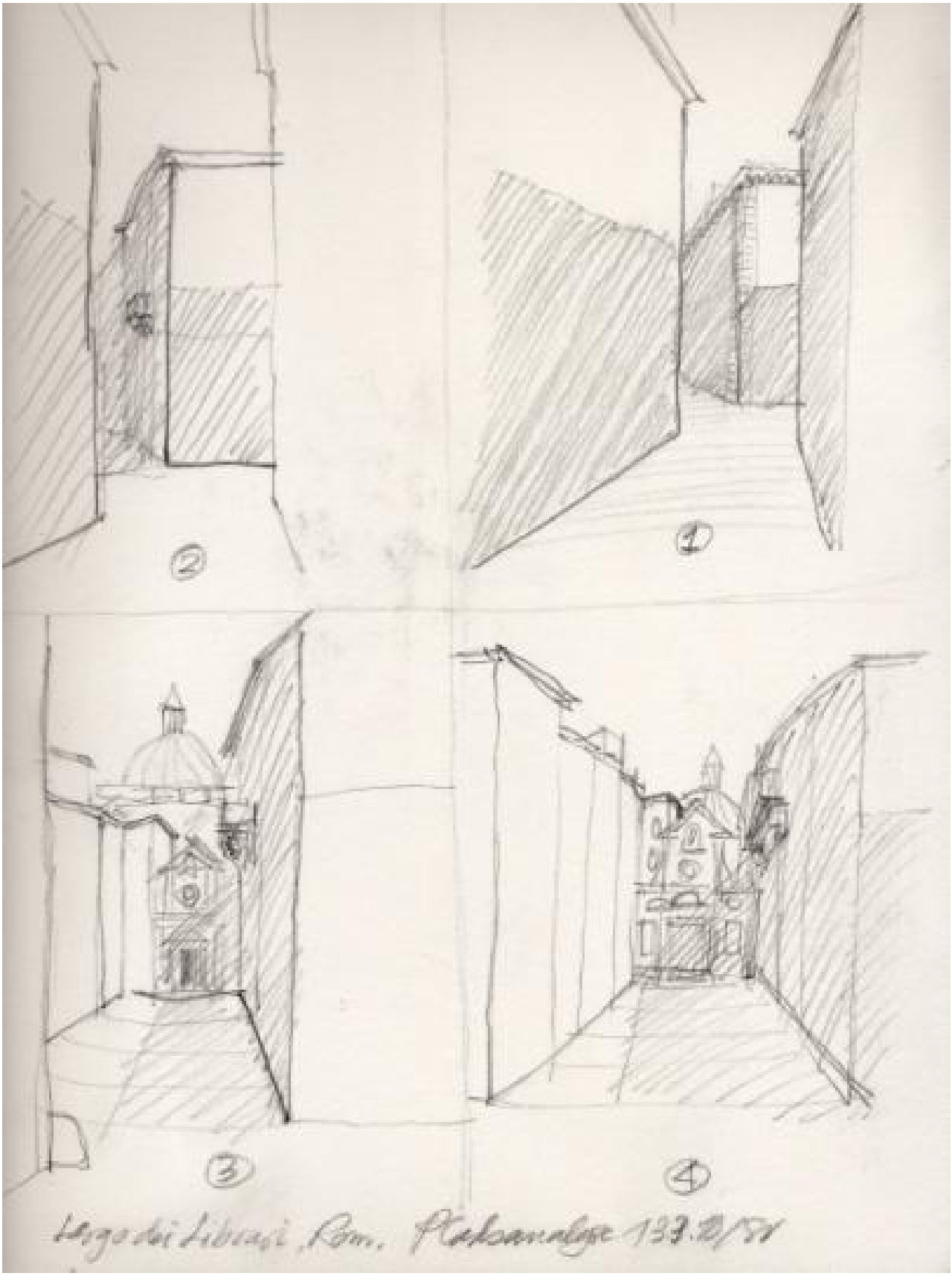
2
1
3
4

5: Analyse og værdisætning af GADEFORLØB OG BYMÆSSIGE RUMDANNELSER

Ved 'gadeforløb og bymæssige rumdannelser' forstås en bys gader, veje, mindre pladser, parker, grønne områder, rum mellem husrækker og enkeltbygninger.

Man analyserer typisk disse mere 'tilfældige byrum' ud fra 5 forhold:

Analyse af de historiske og kulturhistoriske forhold

4) Gade- og rumforløbets alder, historie og tidligere anvendelser
5) Gade- og rumforløbets ombygninger og forandringer, gennem tiden
6) Gade- og rumforløbets betydning for stedets og byens historie og udvikling

Analyser af de fysiske forhold:

6) Gade- og rumforløbets sider og gulv: Husfacader, træer , hegn og hække, Belægninger, terrænspring
7) Gade- og rumforløbets proportioner, højde, bredde, længde
8) Gade- og rumforløbets topografi - hældning, kurver,
9) Gade- og rumforløbets trafik, støj, lyde,
10) Gade- og rumforløbets komfort: Lys/skygge, blæst, siddeforhold,

Analyser af de sociale forhold

4) Gade- og rumforløbets liv – handel, aktiviteter,
5) Gade- og rumforløbets tryghed – biler, trafik, parkering
6) Gade- og rumforløbets muligheder for at gå, stå, opholde sig, sidde

Analyser af arkitektoniske og æstetiske forhold

6) Skala, proportioner, højder, akser, rumskabende eller -dominerende elementer
7) Positive sanseindtryk, negative sanseindtryk
8) Åbninger, udsigt/udkik, indkik
9) Æstetiske og arkitektoniske kvaliteter
10) Særlige detaljer, f.eks. i belægninger eller sider, beplantning osv.

Analyse af dominerende træk/forhold

4) Fysisk tilstand, forfaldne, slidte eller nyistandsatte elementer
5) Farver, herunder naturlige (græs, træer, vand)
6) Alder – ældre, historiske elementer eller spritnye

Metoden er at man bruger noget tid i selve rummet, hvor man 'slår antennerne ud' og anvender sine arkitektonisk og analytiske evner på en systematisk måde. Man drøfter og diskuterer disse emner og stikord i hold på 2 personer, og nedfælder lidt tekst om de mest relevante forhold.

Analysen minder meget om metoden for analyse af deciderede pladser, men blot er disse gade- og rumforløb mere tilfældige og derfor sværere at indfange og karakterisere.

Litteratur
om Værdisætning af byrum

Gehl, Jan (1971): Livet mellem husene. Arkitektens Forlag 1971
Gehl, Gemzøe, Kirknæs & Søndergaard: Det nye byliv. Arkitektens Forlag 2006

Søren Vadstrup: NYSTED. Byrumsanalyse og værdisætning. Juni 2011
Center for Bygningsbevaring i Raadvad og Nysted Bevaringsforening.
http://nysted-bevaringsforening.dk/

Kulturarvsstyrelsen: SAVE. Kortlægning og registrering af bymiljøers og bygningers bevaringsværdi.
http://www.kulturarv.dk/fileadmin/user_upload/kulturarv/publikationer/emneopdelt/kommuner/Kulturarvstyrelsen_SAVE_print.pdf (2011).